

ვაჟა-ფშაველას პოემების ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები

ბალაძე მალხაზ

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი

<https://doi.org/10.52340/idw.2025.44>

აბსტრაქტი. ექსისტენციალური ფილოსოფია ღრმად შეიჭრა ხელოვნების სფეროში. მე-19 საუკუნეში, ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მხატვრული ლიტერატურა, რადგანაც ეგზისტენციალიზმი ადამიანის ცხოვრების არსის შემეცნებას ისახავდა მიზნად. ეგზისტენციალური მოაზროვნეები პირველხარისხოვან ყურადღებას უთმობდნენ ადამიანის არსებობის ბუნების გაგებას. ამდენად, მხატვრული ლიტერატურა ფილოსოფიურად ყველაზე ახლოს იდგა ეგზისტენციალურ კვლევასთან.

ეგზისტენციალისტები აღიარებდნენ ადამიანის მარტოობას, სამყაროში მითოვებულობას და საზოგადოებისადმი წინააღმდეგობას. ისინი ასევე ხედავდნენ როგორც შეგნებულ, ისე არაცნობიერ სწრაფვას საკუთარი თავის შეცნობისკენ, ნამდვილი „მე“-ს აღმოჩენისა და თავისუფლების მოპოვებისკენ — რასაც ისინი ჭეშმარიტების გასაღებად მიიჩნევდნენ. უფრო მეტიც, ისინი იკვლევდნენ იმ გზებს, რომლითაც ადამიანს შეეძლო ამ მიზნის მიღწევა.

ეს საკითხები უშუალოდ უკავშირდება ფსიქოლოგიას, რადგანაც ადამიანის ბუნების — განსაკუთრებით კი არაცნობიერის — შეცნობა უკიდურესად რთულ ამოცანას წარმოადგენს, რომელსაც ლიტერატურა ხშირად ცდილობს შეეხოს.

ასევე აღიარებულია, რომ რეალიზმმა ხელი შეუწყო ადამიანის არსებობის სიღრმისეულ კვლევას. ბევრი თანხმდება, რომ მხატვრული ლიტერატურა, თავისი მხატვრული სახეების მეშვეობით, უფრო ზუსტად და ემოციურად გამოხატავს ადამიანის სულის შინაგან პროცესებს, ვიდრე სამეცნიერო დისციპლინების მშრალი, კატეგორიული ენა.

მე-19 საუკუნის ახალი ქართული ლიტერატურა, ყოველდღიური სოციალური პრობლემების ასახვის გარდა, დიდ ყურადღებას უთმობდა მსგავს ეგზისტენციალურ საკითხებსაც. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით გამოირჩევა ვაჟა-ფშაველა, როგორც მწერალი, რომელმაც ადამიანის არსებობის პრობლემა აქცია მხატვრულად გადმოცემის საგნად.

ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ვაჟა-ფშაველა შედარებით ნაკლებად არის გააზრებული, როგორც ეგზისტენციალისტი მწერალი. თუმცა, ეგზისტენციალური აზროვნების საწყისები უფრო ადრეულ ქართულ ლიტერატურაშიც გვხვდება. მაგალითად, რომანტიკოსთა ნაწარმოებები სავსეა ეგზისტენციალური თემებით. შეიძლება ითქვას, რომ მათ ჩაუყარეს საფუძველი ამ პრობლემის უფრო ფართო განვითარებას მოგვიანებით ეპოქაში.

წინამდებარე ნაშრომი განიხილავს ამ საკითხის გარკვეულ ასპექტებს, რომლებიც პარალელს ავლენს ეგზისტენციალურ ფილოსოფიასთან. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბევრი დასკვნა, რომელიც მოგვიანებით ეგზისტენციალისტ ფილოსოფოსებს კატეგორიულად აქციეს, უკვე არსებობდა მხატვრულ ფორმაში ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. ესენია თემები, როგორიცაა: ადამიანის მარტოობა, სამყაროსგან გაუცხოება, ღრმა სულიერი კრიზისი ან გარდაქმნა და ნამდვილი „მე“-ს აღმოჩენა. ამ საკითხების კვლევას ეძღვნება მოცემული ნაშრომი.

საკვანძო სიტყვები: ვაჟა ფშაველა, ეგზისტენციალიზმი, ლიტერატურა, ეგზისტენციალური ფილოსოფია, სულიერი კრიზისი, სამყაროსგან გაუცხოება, ფსიქოლოგია

ექსისტენციალიზმმა, ანუ არსებობის ფილოსოფიამ, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ხელოვნებაში, უპირველესად მხატვრულ ლიტერატურაში, რადგან მას ადამიანის არსებობა მიაჩნია უნიკალურად. იგი თვლის, რომ არსებობა არ შეიძლება გამოითქვას მიღებული ფილოსოფიური კატეგორიებით. ექსისტენციალიზმისთვის საინტერესო იყო იმის გარკვევა, თუ როგორ უნდა გადალახოს, გაარღვიოს ადამიანმა საკუთარი ყოფიერების არსი. ეს პრობლემა ღრმა კავშირში იყო ფსიქოლოგიზმთან, რაც მე-19 საუკუნის ლიტერატურის მნიშვნელოვან მიმართულებად იქცა, რადგანაც ისინი თვლიდნენ, რომ ადამიანის არსებობა ირაციონალურია და ადამიანი კი „უცხოა“ საზოგადოებაში.

აქედან გამომდინარე, ძირითადი არსი ექსისტენციალიზმისა სოციალური და ინდივიდუალური ყოფის დაპირისპირებით აიხსნება. ეს წინააღმდეგობა ვლინდება პრობლემის გადაწყვეტაში, რომელსაც პარადოქსული ფორმა აქვს. რადგან მათი დებულების ძირითადი ფორმულირება არის: „არსებობა წინ უსწრებს არსს“, ადამიანმა ჭეშმარიტი არსი, ნამდვილი „მე“ რომ აღმოაჩინოს, იქცეს პიროვნებად, მას მოუწევს ძალიანმევა საკუთარი შესაძლებლობების აღმოჩენისა და მისი მაქსიმალური განვითარებისათვის, რომელიც ტანჯვითა და ირაციონალური გზით მიიღწევა. ბუნებრივია, ეს პრობლემა მჭიდრო კავშირშია ფსიქოლოგიზმთან: „ამდენად – ეგზისტენციალიზმი არის ადამიანის შერწყმა თავის თავთან. ეს არის „სუფთა თვითშემეცნება“ (Экзистенциализм, 1966:63). ასეთი მიდგომის შემთხვევაში, ფსიქოლოგიზმი გვევლინება განსაკუთრებულ მეთოდად, ფორმად, რომელსაც შეუძლია რეალურად და ცოცხლად ასახოს პერსონაჟის სულიერი განცდები. ესინის სიტყვებით: „ფსიქოლოგიზმი – ეს არის განსაზღვრული მხატვრული ფორმა, რომელთანაც დგას და რომელშიც აისახება მხატვრული აზრი, იდეურ-ემოციური შინაარსი“ (Есин. <http://www.philol.msu.ru>).

ასე რომ, სუფთა ფილოსოფიური ჩარჩოებიდან გამოსვლით, ექსისტენციალიზმი გახდა დამახასიათებელი საერთო კულტურული მოძრაობისთვის, რადგანაც ის წარმოადგენდა ადამიანის სულიერი, ემოციური, ფსიქოლოგიური ხასიათის ერთობლიობას. ექსისტენციალისტ ფილოსოფოსთა მიერ აღმოჩენილი ყველა ნიშანი (კატეგორიები) მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში შესანიშნავი მხატვრული ფორმით გამოვლინდა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. ეს იქნება პიროვნების არჩევანის თავისუფლება, საზოგადოებრივ, კოლექტიურ ცნობიერებასთან დაპირისპირება, თუ ინდივიდის პრობლემა და სხვ. ასევე მნიშვნელოვანია ის, რომ ამ პრობლემების გადაჭრისა და მიღწევის გზებიც ზუსტად ექსისტენციალისტ ფილოსოფოსთა მიერ აღმოჩენილ პრინციპებს ემთხვევა. (ბალაძე, 2021:194)

რადგან, ლიტერატურაც უფრო მეტ სიახლოვეს ფილოსოფიასთან ავლენს (რამიშვილი, 2016:111), ვინაიდან: „მხატვრული სახეებით გამოთქმული ჭეშმარიტება შეუცვლელია, მარადიულია“ (სულაკაური, 1991:279). ამდენად, ეს ფილოსოფიურობა მოითხოვს გარკვეულ ახსნას და ამ პროცესში აქტიურად ერთვება ფსიქოლოგია, რამდენადაც „შემეცნების თეორია სხვა არაფერია, თუ არა ფსიქოლოგიის ფილოსოფია“ (Витгенштейн, 1994:24), და ამიტომაც რეალიზმში მკაფიოდ იკვეთება მიმართულება – „ლიტერატურულ-ფსიქოლოგიური“ პრობლემატიკა. „ლიტერატურული ფსიქოლოგიზმი“ რეალიზმის დამკვიდრებას უკავშირდება.

რადგან ვახსენეთ „ლიტერატურული ფსიქოლოგიზმი“ (Хализев, 2000, 173), აქვე უნდა განვმარტოთ, რას გულისხმობს ფილოსოფიური ლიტერატურა და რამდენად ევალება მწერალს, იყოს ფილოსოფოსი? ჰეგელი აღნიშნავს: „საზოგადოდ, როცა

მხატვრული ნაწარმოების ფილოსოფიურ ხასიათზე საუბრობენ, ამ შემთხვევაში ის კი არ იგულისხმება, რომ ხელოვანმა ფილოსოფიურ აზრთა ფორმით შეიცნოს ყველა საგნის ჭეშმარიტი საწყისი“ (Лосев, 1988: 217–222) არმედ, იგი ხსნის, „თუ როგორია მოვლენა, მის ძირებს აშიშვლებს; შემფასებლური მომენტი აქ საერთოდ არ ჩანს, ან ყოველ შემთხვევაში წინ არ წამოიწევს. ამგვარ ნაწარმოებში ხელოვანი მოვლენის სიღრმეებს გადახსნის და ცნობიერების არეში ამოაქვს ის, რაც კანონზომიერია და დამახასიათებელი“ (მინაშვილი, 1995: 328). მკვლევარი იუზა ევგენიძე ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფილოსოფიურ ლირიკაზე მსჯელობისას ამბობს, რომ „კონკრეტულ შემთხვევაში გამართლებულია მხოლოდ და მხოლოდ მსჯელობა ნიკოლოზ ბარათაშვილის არა ფილოსოფიურ შეხედულებებზე, მის თვალსაზრისზე, როგორც ასეთზე, არამედ ამ ხელოვანის მიერ შექმნილი ფაქტის ფილოსოფიურ შინაარსზე, ე. ი. პოეტი თავისი ქმნილებებით რაიმეს კი არ ხსნის და განმარტავს, არამედ ჩვენ, მკითხველებს გვაძლევს შესაძლებლობას ფილოსოფიურად განვეწყოთ და განსჯის ობიექტად ვაქციოთ მისი პოეზიიდან მომდინარე კითხვები“ (ევგენიძე, 1982: 205)

მოკლედ, ასეთია ლიტერატურის ფილოსოფიის მოკლე ასპექტები.

ზემოთ აღნიშნული საკითხები ქართულ ლიტერატურაში ყველაზე მკაფიოდ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში გამოვლინდა. სწორედ ის ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური პრობლემატიკა ადამიანის არსებობისა, რომელიც ექსისტენციალიზმმა აღმოაჩინა და დაამკვიდრა ფილოსოფიურ კატეგორიებად, გაცილებით ადრე ვაჟა-ფშაველამ ასახა მხატვრული ფორმით და არაჩვეულებრივი სიზუსტით. ამიტომაც ამ ნაშრომში ჩვენს ნაწილობრივ შვებებით ამ საკითხს.

პოემაში „ალუდა ქეთელაური“, ის მდგომარეობა, რომელშიც ალუდა ჩავარდა მუცალთან შერკინების შემდეგ, განსჯით, ლოგიკით არ მიიღწევა, ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ ალუდას ვერ უგებენ და ვერც ალუდა გაიგებდა მათ ადგილზე მდგარი, რადგან, მხოლოდ პირადი განცდის, პირადი გამოცდილების შედეგად იხსნება არსებობა - როგორც ექსისტენცია. ანუ, „უნდა დაიბადოს შენს პირად გამოცდილებაში....არაფერი სრულდება ხდომილებაში ჩვენი ძალისხმევის ჩაურთველად“ (მამარდაშვილი, 1992: 32), რადგანაც მიღებული გამოცდილება ეს პირადი გამოცდილებაა და იგი „ზღვრულ“ სიტუაციაში ხდება, ანუ ისეთ მდგომარეობაში, როდესაც ადამიანი დგება სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე და ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდა ალუდა.

უნდა შევეცადოთ იმის განმარტებას და გავიაზროთ, რატომ მაინცადამაინც ასეთ მდგომარეობაში ხდება ადამიანის ცნობიერების „ნახტომი“, ფერიცვალება, ახალი ადამიანის დაბადება. რატომ თვლიან ექსისტენციალისტები ზღვრულ სიტუაციას აუცილებელ პირობად ამ ცვლილებისათვის. რა იწვევს აბსოლუტურ „დაზავებას“, ძველის „წაშლას“, კაპიტულაციას“ (ОШО, 2003: 83-103).

ამ კუთხით, პირველ რიგში, უნდა შევხებით „მზაობის“ საკითხს, რადგანაც სიტუაცია, პირობა შეიძლება შეიქმნას, მაგრამ პიროვნება არ იყოს მზად. ამის მაგალითი ისიცაა, რომ ალუდამ მუცალთან შერკინებამდეც „ბევრ ქისტს მააჭრა მარჯვენა“, მაგრამ არ მომხდარა ის, რაც მუცალის შემთხვევაში მოხდა.

„მზაობა“ ძლიერი პიროვნების ხვედრია. ვაჟამ ექსისტენციალისტების დასკვნამდე მხატვრულად გვაჩვენა ეს ჭეშმარიტება. მაგალითად, სავლე პავლედ ვერ გარდაიქმნებოდა, რომ ძლიერი არ ყოფილიყო. მართალია, მისი სიძლიერე, ანუ ენერგია, ბოროტებისკენ იყო მიმართული, მაგრამ, დადებითია თუ უარყოფითი, ენერგია ენერგიად რჩება და ისტორიაში მრავლადაა ამის მაგალითები. მუშნი ზარანდიაც ნიჭიერი და ძლიერი იყო, თუმცა ბოროტი. ტრანსფორმირდება ენერგია

და თუ იგი არ არის, რა უნდა გარდაიქმნას?

მივმართოთ მეცნიერულ ახსნას: ექსისტენცილისტები ფიქრობენ, საკუთარ თავთან დაბრუნების აუცილებელი პირობაა ზღვრულ სიტუაციაში მოხვედრა, რომელიც რამდენიმე გარემოებამ შეიძლება გამოიწვიოს და ყველაზე სრულყოფილი არის შიში და განსაკუთრებით შიში სიკვდილისა. (Экзистенциализм: www.youtube.com). სარტრისთვის ადამიანი-ეს თავისი შიშია. იასპერსი დაამატებს, რომ არსებობა სრულად იხსნება მხოლოდ ზღვრულ სიტუაციაში, რომელიც წარმოშობს ტანჯვას, ბრძოლას და შეიძლება სიკვდილსაც. ასეთივეა პროტაგორას აზრიც, რომ არაადამიანური აქტი უნდა მოხდეს, რომ რაიმე შეიცვალოს ცნობიერებაში. პლატონი კი მას „დიდ წუხილს“ უწოდებს. (მამარდაშვილი, 1992:67). „დიდი წუხილი“ ის ტერმინია, რომელიც ზუსტად აჩვენებს ვაჟას გმირების: ალუდას, ჯოყოლას და მინდიას შინაგან მდგომარეობას, რადგანაც, „რაც უფრო დიდია შენი წუხილი....მერყევი მდგომარეობა, შინაგანი ტანჯვა, მით უფრო მეტი შანსი გაქვს, რომ სინათლე მოვიდეს შენთან... პრუსტიც ამ შემთხვევაზე ამბობდა, რომ რაც უფრო ღრმაა არტეზიული ჭა, მით უფრო მაღლა ამოხეთქავს იქიდან წყალი. სიმაღლე სიღრმის პროპორციულია (მამარდაშვილი, იქვე). იგივე აზრს ასე აფიქსირებს ნიცშე: „ხის კენწერომ რომ ზეცას წვდეს, ფესვებმა ჯოჯოხეთს უნდა უწიოს“ (ნიცშე, 1993:149)

მართალია, რომ დგინდება კრიზისული სიტუაციის არსებობის აუცილებლობა არსის გახსნისა და ფერიცვალებისთვის, მაგრამ მაინც რა არის ის ფსიქოლოგიური ასპექტები, რაც კონკრეტულად მოქმედებს ადამიანის სულზე და იძლევა ამ შედეგს. დევიდ იუმი ამბობს, რომ „ჩვენ უაღრესი გულმოდგინებითაც ვერასოდეს ვერ აღმოვაჩენთ რაიმეს, გარდა იმისა, რომ ერთი ხდომილება მოსდევს მეორეს. ამასთან, ჩვენ არ შეგვწევს ძალა, ვწვდეთ რაიმე ძალას, რომლითაც მოქმედებს მიზეზი, ან კავშირს მასა და მის ნაგულისხმევ მოქმედებას შორის....ერთი მოვლენა მოსდევს მეორეს, მაგრამ ჩვენ ვერასოდეს ვერ ვამჩნევთ, რაიმე კავშირს მათ შორის. ისინი, თითქოს, თანაარსებულნი არიან, მაგრამ არასოდეს– შეკავშირებულნი“ (იუმი, 1992, 78). კანტიც ამბობს, რომ ის, რაც მივიღეთ (შედეგი), „რასთანაც შემეცნებას მიმართება აქვს (საკუთარი მე-ს ჩათვლით), იქცა მოვლენად, რაც ვერაფერს გვეტყვის იმავე საგნის, როგორც თავისთავადი ნივთის შესახებ“ (<https://ka.wikipedia.org/wiki/>). რადგან „საგნები ექვემდებარება ჩვენს შემეცნებას, ამ საგანში ამოვიკითხავთ მხოლოდ იმას, რაც ჩვენმა შემეცნებამ არაღწერიად შეიტანა მასში“. (იქვე)

აქედან გამომდინარე, ჩვენ ზევით ვახსენეთ, რომ მინდიას ვერ გაუგებდნენ და ეს ლოგიკურიცაა, რადგან ვერც მინდია გაიგებდა (ასევე სხვა გმირები), რადგან იგი (მოვლენა) საკუთარი გამოცდილების ქურაში უნდა გატარდეს, რადგან ზემოთქმულის თანახმად, „თავისთავადი ნივთი მოქმედებს ჩვენზე; მისგან გამოწვეული შეგრძნებები მხოლოდ მასალაა, რაც მოწესრიგდება გრძნობადის აპრობირებულ ფორმებში (დრო და სივრცე) და შეკავშირდება განსჯის აპრობირებული წესებით. ასეა აგებული შემეცნების საგანი, ანუ მოვლენა, რაც თავისთავადი ნივთის შესახებ მხოლოდ იმას გვეუბნება, რომ იგი არსებობს“ (კანტი, იქვე).

ჩვენ ვახსენეთ ზღვრული სიტუაცია და რადგან იგი სიკვდილ-სიცოცხლის მიჯნაზე დგომას ნიშნავს და „რაკი ჩვენი ენა ყოველთვის საგნობრივია“ (მამარდაშვილი, 1992:67), ჩვენ პირდაპირი მნიშვნელობის გარდა, უნდა გავიგოთ სიმბოლურადაც, რადგან, არა მარტო ქცევა, არამედ ენაც ნიშანია: „ვიკვლევთ რა ადამიანს, ჩვენ ყოველ მხრივ ვეძებთ და ვპოულობთ ნიშნებს და ვეცდებით გავიგოთ მათი მნიშვნელობა“ (Бахтин, 1986, 485).

ზღვრული სიტუაცია შეიძლება კონკრეტული ფიზიკური სამოქმედო

სიტუაცია იყოს. ვაჟას გმირები-ალუდა, ჯოყოლა, მინდია, ასევე „გამზრდელში“ ბათუსა და საფარბეგის მდგომარეობა და სხვ. მაგრამ იგი შეიძლება იყოს აზროვნებითი, განცდითი აქტი, რადგან აზროვნებისა თუ სიტყვითი აქტის უკან იმალება ჩვენი უხილავი მოქმედება. „სიტყვა არის ნიშანი. ნიშნის უკან, გარდა მისი საგნობრივი მნიშვნელობისა, იმალება ჩვენი რეაქციები“ (მამარდაშვილი, 1992:66). ვაჟას გმირებთან სულიერი გარდატეხა, ფერიცვალება, პირველ ეტაპზე, ფიზიკური ფორმით, ფიზიკური ტანჯვით ვლინდება, ლიტერატურაში გვაქვს სხვა მაგალითებიც. ილიას განდევილი („განდევილი“) თეორიული მსჯელობის შედეგად მიდის დასკვნამდე, რომ უნდა დაუტევოს სოფელი და შეუდგეს ღმერთის ძიების გზას და მისი მსჯელობა მწყემს ქალთან მისი სულიერი კრიზისის მაჩვენებელია. ასევე შეიძლება ვიმსჯელოთ თორნიკე ერისთავის („თორნიკე ერისთავი“) არჩევანსა და სულიერ „კრიზისზე“, რომელიც „შინაგანი დიალოგით“ მიმდინარე მასში ცხადდება სამეფო კარის „სამსჯავროზე“ წარსდგომის დროს. აქვე შეიძლება ვახსენოთ სტეპან კასატსკი (ტოლსტოის „მამა სერგი), გრაფი ნეხლიუდოვი („აღდგომა“), გრაფი ლევინი („ანა კარენინა“); დოსტოევსკის გმირები და სხვ. ასე რომ, „მნიშვნელობა არა აქვს, რეაქცია წმინდად ფსიქოლოგიურია, თუ მოქმედებითაც გამოიხატება: შინაგანი რეაქციაც თავისთავად მოქმედებაა“ (მამარდაშვილი, იქვე).

მაგრამ, თუ დავაკვირდებით, არის განსხვავება. ზღვრული სიტუაცია შექმნილია „შინაგანი კრიზისის“, „შინაგანი დიალოგის“ მეშვეობით, თუ ფიზიკური მოქმედების აუცილებლობით, ანუ სიკვდილ-სიცოცხლის მიჯნაზე დგომით. მეორე შემთხვევაში ჩვენ ვხედავთ უცაბედ, წამიერ აფეთქებას, აბსოლუტურ, უკომპრომისო ცვალებადობას, იმ სიმაღლის მიღწევას, რომელსაც ფილოსოფოსები „უკან დაუბრუნებლობის წერტილს“ ეძახიან. ვაჟას გმირებიც ვეღარ ბრუნდებიან უკან და აღარც ბრუნდებიან. მათ მიაღწიეს იმ სიმაღლეს, რომელიც აღემატება ყოველივე იმას, რაც იყვნენ და სადაც იყვნენ. ამ საკითხს კარგად განიხილავს თამაზ ჩხენკელი (ჩხენკელი, 1971:190-198).

საინტერესოა, რა იწვევს ტრანსფორმირების ასეთ მაღალ ხარისხს. რაც მოხდა, მას ახსნაც უნდა ჰქონდეს... და როგორია მეცნიერული დასაბუთება ამ პროცესისა?

ჩვენ ვიცით, რომ შემეცნების ძირითადი სამი ფორმა არსებობს. პირველი: ეს ცდილური გზაა, როცა ჩვენ შეგვიძლია საკითხის გასარკვევად მივმართოთ ცდას და მიღებული შედეგი იქნება სწორი პასუხი. მეორე-თეორიული, ანუ ლოგიკური გზაა, სადაც ექსპერიმენტი შეუძლებელია და არ არის საგნობრივი, ხილვადი ფორმები, უნდა მივმართოთ მყარ ლოგიკას და გავაკეთოთ დასკვნა. (მაგალითად, სოკრატესა და დიოტიმას საუბარი დაპირისპირებულ მხარეთა, მოვლენათა შესახებ); მესამეს კი შეიძლება ვუწოდოთ პირობითად „რწმენის“ გზა, სადაც არც ექსპერიმენტი და არც ლოგიკა არ გამოდგება. ის რომ ღმერთი არსებობს, მისი დამტკიცება არც ლოგიკურ და არც ექსპერიმენტულ მეთოდს არ შეუძლია. რადგანაც სასრული გონება უსასრულოს აღქმასა და გადმოცემას ვერ ახერხებს.

ადამიანის ბუნება შეცნობისაკენ არის მიმართული. მას ყოველთვის აინტერესებს, რა მოხდა ალუდას (და სხვა გმირთა) შინაგან სამყაროში, როცა რამდენიმე წამის წინ ლომივით მეომარი, ვაჟკაცი, უცებ, მყისიერად ბავშვს დაემსგავსა, ატირდა და სინანულის უდიდეს განცდაში ჩავარდა. უკვე მასში აღარ მოქმედებს „რჯული ასოთაგანი“, მან ადგილი დაუთმო „რჯულს გონებისას“ (ნიკოლოზიშვილი, 1992:47), რადგან ეს მოხდა და არსებობს რეაქცია, მას ახსნაც უნდა ჰქონდეს, რადგან ის მოხდა და როგორც არისტოტელე ამბობს: „რადგან ყოველივე, რაც იქმნება, იქმნება რაიმესაგან, იქმნება რაიმედ, იქმნება რაიმეთი და რაიმესათვის“

(ჰუნდერი,1992:77). იგივეს ამბობს სავლე წერეთელი: „არაფრისგან არაფერი არ წარმოიშობა“ (წერეთელი,1968:52).

მისტიკური გაგება არსებული მოვლენისა ასეთია: ყოველდღიურობაში ჩართული ადამიანი მიმდინარე მოვლენებს აღიქვამს როგორც რეალურსა და ჭეშმარიტს (გასეტიც იგივეს ამბობს), აღმოსავლეთში მას „მაიას“, ანუ ილუზიას(ილუზიორულ სამყაროს) უწოდებენ. გონება მაცდურია და ყოველი მოქმედების გამართლებას ეცდება სათავისოდ.. მაგრამ მას სხვა ოინიც გააჩნია: ის თქვენ გაცდუნებთ, მაგრამ პასუხისმგებლობას ყოველთვის სხვას აკისრებს. მაგ. „გამზრდელში“ საფარ-ბეგი თავის დანაშაულს ეშმაკს აბრალებს: „შემაცდინა თვით ეშმაკმა...“; ბიბლიის მიხედვით, გველმა აცდუნა ადამ და ევა. არმოსავლური მიდგომა ასეთია-ეს საკუთარი გონებაა, რომელმაც დაკარგა მოსვენება მას შემდეგ, რაც ღმერთმა მათ ვაშლზე მიუთითა, რომელიც არც ახსოვდათ და შემდეგ გონების იდეაფიქსად იქცა. აკრძალვა იყო ბიბლია ცდუნებისაკენ. აქედან გაჩნდა „აკრძალული ხილის“ ცნებაც. აკრძალვას ცდუნება მოჰყვა. ასეთია გონების მოქმედება (ამ საკითზე მეცნიერული მიდგომა იდენტურია). მისტიკოსთა დასკვნა ასეთია, რომ ბედნიერება და ჭეშმარიტება გონების გარეთ ყოფნაა. აქ შეიძლება ერთი აღმოსავლური იგავი მოვიგონოთ ამასთან დაკავშირებით: მოძღვართან მივიდა ერთი კაცი და თხოვა: „გონება ძალზე დამაბული და აფორიაქებული მაქვს, გთხოვ, დამეხმარო მის დამშვიდებაში“. მოძღვარმა მიუგო: „ეს ადვილია, უბრალოდ ნუ იფიქრებ მაიმუნებზე“. წავიდა კაცი გახარებული. ერთი კვირის შემდეგ გაგიჟებული მივარდა მოძღვართან: „ეს რა მიყავი, მაიმუნები აღარ მასვენებენ არც სიფხიზლეში და არც სიზმრადო“. ბრძენმა უთხრა: „ხომ ხედავ, გონების დამშვიდება შეუძლებელია, რადგან არ არსებობს მშვიდი გონება, სიმშვიდე გონების ფუნქცია არ არის, მან ყოველთვის რაღაც უნდა აკეთოს. სიმშვიდე გონების გარეთ ყოფნაა“.

აქ შეიძლება ერთი რეალური ამბავი მოვიგონოთ, რომელიც ბათუმელმა ლევან დიასამიძემ, აღმოსავლური ორთაბრძოლების ოსტატმა მოგვიყვა: „ჩემი ბაბუა ნანობდა ერთ ამბავს, ცხოვრებაში წმინდანი შემხვდა და ვერ ვიცანი, არ ვიყავი მაგისტვის მზადო“ საქმე ასე იყო: „სახლს ვაშენებდი, შუა ხნის ვიყავი მაშინ. ვლოცულობდი ერთხელ და ვიღაცა მომესალამა. ლოცვა დავასრულე, მივაწიე ხმა და ვუსაყვედურე, რატო შემიშალე ხელი ლოცვის დროს, ეს არ არისო წესი. მან კი მიპასუხა, მე რო მოგესალამე, შენ მაშინ სახლის ფანჯრებს აშენებდი, კი არ ლოცულობდიო“. ასეა, როგორც ბჰაგვანი ამბობს, შეიძლება წახვიდე ტყეში, გამოქვაბულში, მონასტერში და დარჩე ბაზარში, ბრბოში. შეიძლება დარჩე ბრბოში და იყო განდეგილი. ეს დაემართა ილიას განდეგილს.

გონების მოთოვვა ძნელია, ამიტომაც აღმოსავლური მისტიკური სამყარო გონებასთან „მუშაობას“ დიდი ყურადღებით და სიფრთხილით ეკიდება. ისინი თვლიან, რომ საჭიროა გონების შეჩერება. ეს რთული საკითხია, პრაქტიკული თვალსაზრისით მითუმეტეს. მაგრამ სხვაგვარად არ ხდება რაღაც „მიღმიურის“ შეცნობა. (შესაბამის საკითხზე შეიძლება გავეცნოთ ჩატერჯის, ბჰაგვანს და სხვ.)

მისტიკური ახსნები ვერ გამოდგება მეცნიერული მტკიცებულებისათვის. ამიტომ საჭიროა პიველი, ექსპერიმენტული და მეორე, ლოგიკური გზა. ჩვენს საკვლევ თემაში პირველი გზა გამორიცხულია, ამიტომ მივმართოთ მეორეს, ფილოსოფიურ-ლოგიკურ მეთოდს.

გონების დროებითი „შეჩერება“ ექსისტენციალისტების აზრით ხდება სწორედ ზღვრულ სიტუაციაში. ეგზისტენციალისტები ამბობენ, „ზღვრულ სიტუაციაში“ ვლინდება ადამიანის ჭეშმარიტი არსი, ამოტივტივდება ზედაპირზე დაფარული

არაცნობიერი, რომელიც ჩვეულებრივ მდგომარეობაში ცნობიერების მიერ არის შენიღბული, ან მისთვისაც სრულად გაუგებარი. მოქმედების იმპულსი მოდის არაცნობიერიდან, მაგრამ მოქმედების მიზანი გაუგებარი რჩება თვით შემსრულებლისთვისაც. ეს ხდება ძირითადად ზღვრულ სიტუაციაში, რადგან ამ დროს გონებას არ ეძლევა საშუალება გააზრებისა. იმიტომ, რომ გააზრებისათვის დროა საჭირო. აზრი გონების პროდუქტია. გონებას დრო არ აქვს. ამიტომ იგი ეთიშება მიმდინარე პროცესს და წინ წამოიწევს გრძნობა, ინტუიცია. ანუ, ადამიანი მოქმედებს სიტუაციის შესაბამისად და არა სიტუაციაზე მოსარგებად. მოკლედ, გონება, მისი ნების საწინააღმდეგოდ იძულებით ადგილს უთმობს გულს. ხდება „გონების გარეთ გასვლა“ და ზღვრული სიტუაცია არ აძლევს გონებას მოქმედების საშუალებას, ანუ დრო შემჭიდროვებულია, გონებას გააზრებისთვის დრო სჭირდება. ამიტომაც არის, რომ ძალიან ექსტრემალურ სიტუაციაში ადამიანები არაორდინალურ გადაწყვეტილებებს ღებულობენ. ხშირად ისეთს, მათაც რომ უკვირთ შემდეგ.

აღუდა ქეთელაურის ბრძოლა დამაბული და ექსტრემალურია. ყოველი წამი არის სიკვდილის მოლოდინი. იქ მხოლოდ სიტუაციაზე მყისიერი რეაქციაა და არა რაიმეს გააზრება. გარე სამყარო აღარ არსებობს, არსებობს მხოლოდ ორის კავშირი და შეკუმშული დრო, რომელსაც ვერ აღიქვამენ. იქ მხოლოდ პროცესი და მასზე ავტომატური რეაქციაა. თითქოს აღარ არსებობს გარე სამყარო, აღარ არსებობს დროის მდინარე, ანუ ჩვეულებრივი ყოფის მდინარეებიდან ხდება გამოთიშვა. აღარ არსებობს გონების მიერ გარედან მოწოდებული ცნებები, სოციალური ნორმები. ხდება უშუალო აღქმა რეალობისა. იხსნება რაღაც სხვა სიღრმე, სადაც „საგნებს გარედან კი არ ადარებ ერთმანეთს, არამედ ობიექტური ხდომილებებისგან შედგენილ მოძრაობებში შენი განცდაა ჩართული“ (მამარდაშვილი, 1992:81). ეს ჩართულობაა სწორედ გარე სამყაროსგან გონების „გათიშვა“. აქ იქმნება სწორედ ის, რასაც ფილოსოფიაში შეჩერებას (მისტიკოსები გონების გარეთ ყოფნას), ანუ საკუთარი დროის წარმოშობას ეძახიან; „აი, როდესაც ვამბობთ: „საკუთარი დრო“, ჩვენ ვგულისხმობთ ისეთ რაიმეს, რაც რეაქციის დროის მიღმაა და აღემატება მას. შეგვიძლია ასე ვთქვათ: თუ რეაქციის დრო არის ჰორიზონტალზე, ჩართულია ნაკადში, საკუთარი დრო შვეულზეა. რეაქციის დრო ნაკადში აღმოცენდება და ქრება, ნიშნის მნიშვნელობა ამოიწურება ამით, რომ რეაქციას იწვევს მაშინ, როდესაც მეორე დრო, რომელიც შვეულზეა, თითქოს გაჩერებული დროა, რადგან ის რეაქციის დროზე დიდია, მის მიღმა...ნიშნის მნიშვნელობა ამოიწურება იმით, რომ მოქმედებაში მოჰყავს რეაქცია...შვეულზე მყოფი დრო კი, შეიძლება ითქვას, სულიერი დროა“ (მამარდაშვილი, 1992:66).

ამდენად, მეცნიერებაც აღიარებს, რომ შეჩერებული დრო არსებობს, სადაც გონებრივ-ლოგიკურს არაფერი ესაქმება და შემეცნების საფუძველი ხდება სულიერი დრო. ამ აზრს ნიცშე შემდეგნაირად გამოხატავს: „და შენი საკუთარი გონება – შენ თვითონ უნდა დაარჩო და წააღრძო; რამეთუ იგი ამა ქვეყნის გონებაა, – ამით ისწავლი ქვეყნის უარყოფას“ (ნიცშე, 1993:156). აქ ნიცშე საკუთარ „შინაგან კრიზისს“, „შინაგანი დიალოგის“ მეშვეობით მიღწევას გულისხმობს (ჩვენ შევხებით ამ საკითხს). ექსისტენციალისტების ზღვრული სიტუაცია ობიექტურად, შენგან დამოუკიდებლად შექმნილი სიტუაციაა, რომელშიც აღმოჩნდა აღუდა (მინდია, ჯოყოლა). მაგრამ ორივე შემთხვევაში რჩება მთავარი: „დროის შეჩერება“ და „გონების დარჩომა“. და ეს ის დროა, რომელიც შენ გეკუთვნის, შენ განიცდი მას და არა სხვა. ამიტომ აღუდას (და სხვებს) ვერ გაუგებენ, ეს მხოლოდ ზღვრულ სიტუაციაში მოხვედრილის საკუთრებაა.

ეს ხდება იმიტომ, რომ, როგორც ერთხელ აღინიშნა, კანტის მიხედვით სივრცე და დრო ჩვენია. ეხება რა ამ საკითხს, მერაბ მამარდაშვილი ასე განმარტავს: „როცა კანტი ლაპარაკობს სივრცესა და დროზე, როგორც ქმნადობის ფორმებზე, იგი ყოველთვის გულისხმობს საკუთარ დროსა და სივრცეს. იგი ამბობს შემდეგს: საგანს საკუთარი დრო და სივრცე გარე სამყაროში რომ ჰქონდეს, მისი შემეცნება ჩვენ მიერ შეუძლებელი იქნებოდა. საგანი შეგვიძლია შევიცნოთ იმიტომ, რომ ეს დრო და სივრცე ჩვენია...შეცნობა შეიძლება იმისა, რაც განლაგებულია ჩემს დროსა და სივრცეში“. (მამარდაშვილი,1992:67).

ვაჟა ამას კარგად ხედავს და ამბობს, რომ ისეთი გამორჩეული პიროვნება, როგორც მინდიაა („ალუდა ქეთელაური“), რომელიც ცდილობს მოაგვაროს პრობლემა საზოგადოებასა და პიროვნებას შორის, ვერ უგებს ალუდას და ეს შეუძლებელი იყო, რადგან ის არ მოხვედრილა ზღვრულ სიტუაციაში და არ ჰქონია „საკუთარი დრო“. ის აკეთებს რეაქციას მოვლენებზე, მაგრამ ეს არის რეაქციების დრო, მეორეც, ეს „ჩემი დრო და სივრცე განუყოფლობის, გაჩერებულობის მდგომარეობაა. ეს არის რაღაც განუყოფელი მომენტი, რომელიც არ ეკუთვნის ემპირიულ ნაკადს...მაშასადამე, რეალობას ხედავ, რეალობისკენ მიბრუნებული ხარ, როცა ჩერდები, როცა შენი საკუთარი დრო და სივრცე გაქვს“. (მამარდაშვილი,1992:69). მინდია ცდილობს გაუგოს ალუდას, მაგრამ ეს მცდელობა უსარგებლოა, რადგან „არ არის საჭირო ეცადო, გაუგო სხვას, ეს უსარგებლოა, უკეთესია ერთად გაიგოთ რაღაც მესამე“ (Агеев, 2002:36), მაგრამ ამ მესამის გაგება შეჩერებით ხდება და მინდიას არ ქონდა ეს „დრო“.

ამიტომაც არის, რომ ალუდა არ (ვეღარ) მსჯელობს. მსჯელობა ხომ ემპირიულ დინებაში ჩართული გონების ფუნქციაა. აღარ ისმის კითხვები, რომელიც იმ დროს შეიძლება გაჩენილიყო: „ მკლავი რომ არ მოვჭრა, არ შეიძლება, შევრცხვები, დაეცემა ჩემი სახელი; მტრის სიბრალოე სირცხვილია..“ და ა.შ. ეს უკვე სულერთია მისთვის. სულერთია, რადგან თავისუფალი ადამიანია თავისუფალი არჩევანში, ხოლო „არჩევანი მეტად მნიშვნელოვანი რამაა, როგორც ადამიანის თავისუფალი აქტი,-არის იმავდროულად მიღწევა იმისა, რისი ნებაც ის არის და არ არის დამოკიდებული იმაზე, რა შედეგები მოჰყვება მას მიზეზ-შედეგობრივ ჯაჭვში“ (მამარდაშვილი,იქვე). იგი აღარ ეკუთვნის ყოფიერების დინებას. როგორც ექსისტენციალისტები ამბობენ,ზღვრული სიტუაციით შეიძლება ადამიანმა დატოვოს „მუნ“ ყოფიერება და იქცეს ინდივიდად, პიროვნებად, მოიპოვოს თავისუფლება.

და ეს მოხდა მინდიას პიროვნებაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. რამიშვილი, ვ. (2016). XX საუკუნის ფილოსოფია, ნაწ.I,თბ.
2. მინაშვილი, ლ. (1995). ილია ჭავჭავაძე, თბ.
3. ევგენიძე, ი. (1982). ქართული რომანტიზმის საკითხები, თბ.
4. მამარდაშვილი, მ. (1992). საუბრები ფილოსოფიაზე, თბ.
5. ნიცშე, ფ.(1993). ესე იტყოდა ზარატუსტრა,თბ.
6. იუმი, დ. (1992). გამოკვლევა ადამიანის გონების შესახებ, თბ.
7. ჩხენკელი, თ. (1971). ტრაგიკული ნიღბები თბ.
8. ჰუონდერი, ქ.(1992). ჟურ. „რელიგია“, თარგმანი ვ. რცხილამისა, თბ.
9. წერეთელი, ს. (1968) ანტიკური ფილოსოფია, თბ.
- 10.ბალაძე, მ. (2021).ახალი ქართული ლიტ. აქტუალური პრობლემები, გამომ.“მერიდიანი“, თბ.
- 11.ნიკოლოზიშვილი, ნ.(1992). ჟურ. „რელიგია“, თბ.
- 12.Экзистенциализм (1966). Современный экзистенциализм, критические очерки. М.
- 13.Есин, А. (2017). <http://www.philol.msu.ru>

14. ОШО, Р. (2003). Горчичное зерно. М.
15. Витгенштейн, Л. (1994). Философские работы, М.
16. Хализев, Е. (2000). Теория литературы. М.
17. Бахтин, М. (1986). Литературно-критические статьи. М
18. Агеев, В. (2002). Семиотика, М
19. Лосев, А. (1988). Введение в литературоведение, хрестоматия, М.
20. Экзистенциализм. www.youtube.com (ðñð.2021.07.10)
21. <https://ka.wikipedia.org/wiki> (ðñð.201.10.10)

Philosophical and Psychological Aspects of Vazha-Pshavela's Poems

Baladze Malkhaz

Shota Rustaveli State University, Batumi

Abstract

Existential philosophy has deeply penetrated the realm of art. In the 19th century, fiction was particularly distinguished in this regard, as existentialism sought to explore the essence of human life. Existential thinkers devoted primary attention to understanding the nature of human existence. As such, fiction was philosophically closest to existential inquiry.

Existentialists acknowledged the individual's solitude, abandonment in the world, and opposition to society. They also recognized both the conscious and unconscious human tendency to understand oneself, to discover the true self, and to attain freedom — which they regarded as the key to truth. Furthermore, they explored the methods through which an individual could achieve this goal.

These issues are directly related to psychology, as understanding human nature — especially the unconscious — represents a profoundly complex challenge, one that literature often strives to address.

It is also acknowledged that realism contributed to a deeper exploration of human existence. Many agree that fiction, through artistic imagery, conveys the inner processes of the human soul in a more precise and emotionally resonant manner than the dry, categorical language of scientific disciplines.

The new Georgian literature of the 19th century, in addition to addressing everyday social issues, also devoted considerable attention to similar existential concerns. In this context, Vazha-Pshavela stands out as a writer who transformed the problem of human existence into the subject of artistic expression.

In Georgian literary criticism, Vazha-Pshavela has received relatively little attention as an existentialist writer. Yet the early stages of existential thought can be found in earlier Georgian literature. For example, the works of Romanticists abound with existential themes. It may be said that they laid the groundwork for the more comprehensive development of this problem in later periods.

This paper examines certain aspects of this issue that establish a parallel with existential philosophy. It is also noteworthy that many conclusions later formalized as categories by existential philosophers had already appeared in artistic form in the works of Vazha-Pshavela. These include themes such as human solitude, alienation from the world, profound spiritual crisis or transformation, and the discovery of the true self. The subject of this study is dedicated to exploring these very issues.

Keywords: *Vazha-Pshavela, existentialism, literature, existential philosophy, spiritual crisis, alienation from the world, psychology.*